

A hazai könyvtárgépesítés a megváltozott világban

Az elmúlt években bekövetkezett politikai, gazdasági változások új helyzetet teremtettek a magyar könyvtárügyben is. A korábban megkezdett, egymáshoz kevésbé kapcsolódó gépesítési munkák szervezeti, finanszírozási kerete is jelentősen változott. A cikk a változások tükrében értékeli a jelenlegi eredményeket. Az összehangolt fejlesztés fontosságát hangsúlyozva megfogalmazza a tennivalókat az országos információs rendszer kialakításáért.

A könyvtári gépesítés terén nagy a mozgás mostanában. Pályázatok jelennek meg, számítógépeladók keresik fel a könyvtárakat, egyre olcsóbban ajánlva egyre jobb gépeket. A nagy külföldi cégek sorra létrehozzák az országban eladói hálózatukat, akik aztán nálunk még szokatlan dinamikával törnek az üzletre. Ma körbeudvarolják azt a könyvtári vezetőt, aki nemrég még információt is alig tudott szerezni, ha valamiféle gépesítésre adta a fejét. A könyvtári, tájékoztatási területen használható szoftvereknél meg olyan színes lett a kép az elmúlt évben, hogy az szinte zavarba ejtő. Havonta jelennek meg újabb megoldások, csak győzze valaki mindegyiket megnézni! Nagyobb könyvtárakban is alkalmazható, korszerű, megfelelő referenciákkal ellátott integrált könyvtári rendszer pár éve még egyáltalán nem volt az, ma meg már nagynevű nyugati cégek jelentkeznek ilyen területen is bemutatóikkal.

Olyan szélesre tárukt az ablak, amit pár éve el sem tudtunk képzelni. Alapítványok, világbanki kölcsönök, és más eddig szokatlan támogatási formák jelentek meg, melyek dzsungelében nehezen igazodik el, aki először kerül kapcsolatba velük. Nem térhetünk azonban ki előlük, meg kell barátkoznunk velük, mert mostanában már egyre inkább ezektől remélhetjük a gépesítés támogatását.

A hosszú évekig nem túl látványos fejlődés várhatóan felgyorsul, és a korábbiaknál szélesebb körben zajlik majd. Sok ágon végzik, sokféle elképzelés fut egymás mellett. Ezekből mutatunk meg néhányat, igyekezve kiemelni azokat az elemeket, amelyek egy országos rendszer irányába hatnak.

Témánkhoz kapcsolódik *Kokas Károly*: Új integrált könyvtári rendszerek a hazai piacon címmel ugyanabban a számban megjelenő cikke is, melynek egy része a KSZBT* tanulmányaként jelent meg.

* KSZTB = Könyvtárak Számítógépesítési Tanácsadó Bizottsága, melyet a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtári és Informatikai Kamara közösen hozott létre. Fontos feladata segíteni az áttekintést a gépesítés, elsősorban a szoftverek és gépi szolgáltatások világában.

Történeti visszatekintés

A könyvtárgépesítés Magyarországon elég nagy múltra tekint vissza, hiszen már a hatvanas években elkezdődtek az első fejlesztések. Ezek egy része ma már csak azok emlékezetében él, akik akkor is figyelemmel kísérték ezt a területet, más része azonban vagy közvetlenül, vagy áttételeken át, hatásaiban ma is jelen van. Ez alatt a húsz év alatt a számítástechnika a szemünk előtt olyan robbanásszerű fejlődést produkált, ami minden korábbi elképzelést felülmúlt. Ma akkora a gépi kapacitás az asztalunkon álló személyi számítógépben, amekkoráról a húsz év előtti rendszereket fejlesztők nem is álmodtak. Akkor tízmilliókban mérték a légkondicionált géptermekekbe telepített gépcsodákat, ma ennek századáért kapjuk meg a sokkal nagyobb teljesítményű gépeket is.

Felmértük-e pontosan annak a jelentőségét, hogy pár évvel ezelőtt – a kelet-európai országokban egyedül nálunk – hihetetlenül elterjedt a játékszámítógép, a Commodore-64? A ma is használatos professzionális személyi számítógépek látványos térhódítását nálunk ez a korszak előzte meg, s jórészt ennek a szerencsés összekapcsolódásnak köszönhető, hogy nálunk természetessé vált a számítógépek használata, a gépismeret. Szinte észre sem vettük, hogy pár év alatt milyen természetesen terjedt el az elemi számítástechnikai kultúra.

A könyvtári munka gépesítésében is nagyon fontos elem az emberi tényező. Nem egyszerű dolog átállni a megszokott munkafolyamatokról az először sokakat riasztó, gyakran misztifikált, titokzatos gép használatára. Amíg a gépek ennyire közelünkbe nem jöttek, amíg a gyerekek meg nem mutatták, hogy nem kell félni mindettől, addig sokkal nehezebb volt a gépi technikák gyakorlati bevezetése.

Ma már természetes mindenki számára, hogy a modern gépi tájékoztatásban az a hatékony megoldás, amikor az olvasó maga használja a számítógépet, a terminált. Nem kell más segítséget igénybe vennie. Az eszköz ma más, de a használata éppolyan természetes lehet, mint a cédulakatalógus a klaszikus könyvtárban.

A könyvtárgépesítés elmúlt két évtizedében – bizvást elmondhatjuk – sok fontos dolog történt itthon is. Bár a körülmények nem voltak ideálisak, több figyelemre méltó eredmény született. Mégis sokszor éreztük úgy, hogy nem úgy mennek a gépesítésben a dolgok, ahogyan kellene. Hiába a sok erőfeszítés, a hatása és a haszna igencsak kevés. Hol vagyunk mi attól az országos hatókörű integrált tájékoztatási rendszertől, amelyet a fejlett országokban láthatunk! Ebben a lemaradásban nem csupán a sokat emlegetett telefon az egyetlen, ahol az elmaradás nyilvánvaló.

Igazi korlátaink az eredmények hasznosításánál, a megtalált megoldások elterjesztésénél, az összehangolt fejlesztéseknél érhetők tetten leginkább. Valahol mindig hiányzik valami, ami miatt csak periferikus megoldások születnek meg ott is, ahol nagyobb közös vállalkozásról volt korábban szó. Másutt nem lehetett megteremteni azt az érdekezésséget, ami ahhoz kellene, hogy mindenki egy irányba törekedjen. Nem is beszélve a fejlesztések modern értelmű projekt menedzsmentjéről, melyet a gyakran emlegetett japán példákban mindig megcsodálunk. A pontosan szervező, tervező, és a megvalósítást is szigorú határidők mellett lebonyolító projektvezetésre nemcsak a könyvtárgépesítésben, de más területen sem sok pozitív példa akadt.

Ráadásul a gépesítés a könyvtárak világában nem egyszerűen néhány munkafolyamat technikai fejlesztését jelenti, sokkal inkább a ma külföldön már megszokott szolgáltatások bevezetését, melyek mögött kiterjedt háttértevékenység húzódik meg. Az új szellemű szolgáltatások nem képzelhetők el jól használható központi szolgáltatások, jól működő távoli adatbázisok, megfelelő infrastruktúra nélkül. Mindehhez a valódi együttműködésnek magas fokát kell megvalósítani.

Megváltozott körülmények

Az elmúlt pár évben azonban alapvető változások játszódtak le körülöttünk, melyeknek a mai lehetőségeket meghatározó szerepük van. A politikai rendszerváltás hatása nemcsak a magánéletünkben érezhető; választott témánknál sem hagyhatjuk figyelmen kívül az elmúlt két év alapvető változásait. Legfontosabbnak az alábbiakat érzem:

Változás az elvárásokban

A könyvtár másképpen él a tudatunkban, mint nyugati szomszédainkban, ahol a tág értelemben vett tájékozódás korszerű központját látják benne. Ma a mi szemléletünk is változóban van, s ennek hatása nemcsak a gazdálkodás, a termelés és elosztás területén jelentkezik. Átértékeljük az egyén felelősségét saját életének formálásában, átértékelődik a képzés, az oktatás. Remélhetőleg előbb-utóbb felértékelődnek mindazok a szolgáltatások, melyek ebben az új, versenyre hangolt világban a fejlődést segítik. Meg-

változnak az elvárások a tájékoztatás, a tájékoztatás intézménye, a könyvtár iránt. Megnövekszik az igény a gyors, pontos, naprakész információk iránt. A szolgáltatás-központú szemlélet a könyvtárakat fenntartók oldaláról is gyakran jelentkezik. Megfogalmazódnak hatékonysági követelmények; a költségeket egyre inkább a szolgáltatásokkal összefüggésben kell tárgyalni.

Finanszírozás

Az elvárások változása mellett számolnunk kell a fenntartási rendszer változásával is. A könyvtári és tájékoztatási munka alapfeladatai ma is változatlanok, de szervezeti, finanszírozási keretük nagymértékben megváltozott. A megszokott költségvetési forma mellett számolnunk kell más finanszírozási konstrukciókkal is.

A közművelődési hálózatban az önkormányzatok szerepe a meghatározó. A könyvtárnak keresnie kell minden olyan kiegészítő szolgáltatást, "fizető partnereket", amire kereslet van. Ez a könyvtárak teljes körére igaz, de különösen igaz a közvetlenül piacra dolgozó tájékoztató intézményekre.

Általában elmondható, hogy megnövekszik a lobbyzás szerepe. Még a tipikusan költségvetési keretben működő intézményeknek is meg kell tanulniuk a pályázatokban való sikeres részvételt. Ehhez az eddigieknél pontosabban és meggyőzőbben kell megfogalmazni a tervezett szolgáltatásokat, a vállalt eredményt és annak költségkihatását. A pályázatok elbírálása és a futó projektek ellenőrzése várhatóan egyre szigorúbb lesz, ami a vállalkozótól feszebb munkát, és jó menedzselést kíván.

Országos integrált rendszer

A korábbi hazai gépesítési fejlesztések sok területen hoztak eredményt, országosan integrált számítógépes rendszer ma még csak a vágyainkban létezik. Egyelőre nem beszélhetünk olyan számítógépes hálózatról, amely az ország bármely pontjáról lehetővé teszi a szakirodalmi információk és a teljes nemzeti dokumentumbázis könyvtári információinak elérését. Az országos rendszer iránti igény azonban egyre pontosabban fogalmazódik meg, melybe beleillik minden központi szolgáltatást nyújtó intézmény, szakterületi és egyetemi könyvtár. Mind többen fordulnak meg külföldi egyetemeken, dolgoznak külföldön, és a nívós szakmai munka feltételének tekintik mindazt az infrastruktúrát, amelyet ott megszoktak. Szélesebb értelemben véve infrastruktúrájának tekinthetjük a tájékoztatás szempontjából azt a gazdag eszköztárat, amely a technikai eszközökön túl magában foglalja a számítógépek által elérhető adatbázisokat és az általuk nyújtott új szolgáltatásokat is.

A COCOM-korlátozások megszűnése

Végül ki kell emelnünk még azt, hogy az elmúlt év meghozta a korábbi COCOM-korlátok eltörlését is. Amint a kelet-európai piac érdekessé vált a nagy

amerikai és európai számítógépgyártók számára, hirtelen megjelentek az országban a korábban csak a kiállításokról, hírből ismert cégek. A korlátok eltörlésének hatását csak hosszabb távon mérhetjük majd fel. Az az itthon eddig ismeretlen piaci aktivitás, amellyel megjelentek nálunk, máris meghozta eredményét. Ma már nem kell keresgélni, körülményesen utánajárni nagy nehezen megtalált megoldásoknak, helyünkbe jönnek a világ legjobb hardver- és szoftvergyártói.

Fontosabb fejlesztések

Az országban sokfelé folyik ma fejlesztés, amelynek kihatása lesz a közeljövőben már körvonalazódó országos információs rendszerre. Évek óta folyik komoly munka a nagyobb központokban (OSZK, OMIKK), melyeknek hatása meghatározhatja a másutt elérhető eredményeket. Az egyetemeken lendületet vett a technikai infrastruktúra fejlesztése, amely maga után húzza az egyetemi könyvtárak gépesítését is. Olyan számítógépi ellátottság, hálózati lehetőségek várhatók e területen, amit az előző években nem remélhettek ebben a körben. E mögött a fejlődés mögött jelentős külföldi segélyprogramok állnak. A hazai számítógép-hálózatok fejlesztése más erőforrásokból támogatottan külön is folyik. Az IIF program az egész országra kiterjeszti az X.25-ös csomagkapcsoló adatátviteli hálózat szolgáltatásait, a regionális hálózati központok, a városon belüli korszerű összeköttetések kiépítése megnyitja a lehetőséget más intézmények, a közművelődési hálózat, vállalatok, akár magánszemélyek számára is.

A kérdés csak az, lesz-e mit lekérdezni a kiépülő hálózaton? Az adatbázisok terén is van már bizonyos mozgás, bár itt lényegesen lassabb fejlődésre számíthatunk. Az adatbázis-építés költséges dolog. Nem állnak mögötte tökeerős külföldi gyártók, lobbyk, amelyek nyomják előre a megvalósítást. Jószerével azt sem tisztáztuk még, milyen konstrukciókban fejleszthetők gyorsan és hatékonyan az adattárak, hogyan lesz rentábilis vállalkozás ezek fejlesztése, kezelése. Ki mennyiért férhet hozzá egy-egy állami forrásból fejlesztett változathoz, mennyiért a szabad vállalkozásokéhoz.

Kérdés van bőven, melyre a választ a közeljövőben kell megtalálnunk.

Tekintsük át röviden az országos hatású jelentősebb fejlesztéseket.

Nagy központok

OSZK NEKTÁR

Az OSZK már a hetvenes években, az elsők között kezdte meg a számítógép használatát, amint a Magyar Nemzeti Bibliográfia füzeteinek gépi előállításába fogott. Ma már ennek köszönhetően mintegy 400 000 gépi rekord gyűlt össze.

Az OSZK 1987–88-ban kezdte meg számítógépes fejlesztését, az alkalmazási szoftver tekintetében

pedig a DOBIS-LIBIS mellett döntött. Elkezdődött a programcsomag alkalmazása, egyes moduljainak a nemzeti könyvtár igényeihez való igazítása. Az OSZK információs rendszere a NEKTÁR nevet kapta. Kidolgozásakor a cél kettős volt:

- ▶ ez a rendszer lesz az elosztó központja a legfontosabb központi szolgáltatásnak, a magyar nemzeti impresszumhoz tartozó dokumentumok (első lépésben a könyvek) leírásának;
- ▶ ugyanakkor ez az adatbázis az OSZK-gyűjtemények katalógusaként is szolgál.

A rendszer online adatbevétele 1992-ben megkezdődött. Szolgáltatásai a korábbi kiadványformán túl mágneses adathordozón közreadott bibliográfiai tételek formájában, illetve online hálózatban ez évben, illetve a jövő év elején várhatók.

Az OSZK eddig felépített mikrogépes adatállományainak "hazatelepítése", illetve áttöltése a DOBIS-LIBIS-be az elkövetkező évek feladata.

Az adatállományok a következők:

- ▶ MNB könyvállomány,
- ▶ NPA-állomány,
- ▶ külföldi könyvállomány,
- ▶ kiadói állomány,
- ▶ MNB időszak kiadványok állomány,
- ▶ hungarikaállomány.

Az új magyar könyvek bibliográfiai leírásának gépi adathordozón való közreadása már régóta igényelt szolgáltatás. Valamennyi hazai könyvtár igényli ezt, ha saját számítógépes rendszert épít ki.

A Nemzeti Könyvtár összetett feladatkörében a *Nemzeti Bibliográfia* gépi úton történő előállítás hagyományos, elfogadott tevékenység, amely régóta folyik már. A bibliográfiai leírások korszerű közreadása mágneses hordozón, illetve online hálózaton új feladat, melynek teljesülése közelinek látszik, de tartogathat még meglepetéseket. A szűkös fejlesztési és pénzügyi források mellett sajnos ezen a területen lassabb a fejlődés, mint amit a korszerű központi szolgáltatásra várók széles köre szeretne.

Az adatbázis-építés fáradtságos, nem látványos tevékenység, ráadásul költséges is. A gépi háttér hasznos segítség, de üzemeltetési költségeivel folyamatosan számolni kell. A közeljövőben várhatóan beindul a gépi formájú leírások szolgáltatása szűkös költségvetési források támogatásával. A felhasználók területén ezalatt nagy fejlődésre lehet számítani, sok esetben figyelemre méltó anyagi lehetőségekkel. A központi szolgáltatások fejlesztéséről nem szabad megfeledkezni abban a korban sem, amikor a támogatások a felhasználók körében jelentkeznek.

OSZKÁR

Az OMIKK szervezésében készül a legjelentősebb műszaki és rokon területű könyvtárak (az OMIKK, három műszaki jellegű egyetemi könyvtár, az Építészeti Központi Könyvtár) együttműködésére épülő közös katalógizálási rendszere. Az OSZKÁR néven ismert, ún. *osztott katalógizálási rendszerben* a résztvevők közös adatbázist építenek, így egy

könyvet csak egyszer kell katalogizálniuk. Közös szabványokat használnak, azonban a közös leírás mellett minden résztvevő egyedi adatokat is rendel a tételhez.

Az osztott katalogizálás magasrendű együttműködés, mely jelentős előnyöket kínál az alkalmazók számára:

- ▶ megszűnik a párhuzamosság a katalogizálásban,
- ▶ gazdaságosabb beszerzés és gazdálkodás lehetséges a közös adattár alapján,
- ▶ a közös adatbázis nemcsak helyi keresést biztosít, hanem valamennyi könyvtár anyagában egyszerre lehet keresni.

A fejlesztés többféle forrásból (UNDP, OTKA, IIF, és a résztvevők költségvetési hozzájárulása) folyik 1986 óta. A rendszer az OMIKK IBM számítógépén üzemel. Az alkalmazott program a DABIS cég könyvtári célra kidolgozott BIS szoftverje, melynek magyar változatán alapul az OMIKK-ban végzett fejlesztés. Az üzemszerű működés 1992-ben indult meg. A rendszert feltöltik az OMIKK korábban már elkészült mintegy 27 000 bibliográfiai rekordjával, majd a megfelelő képzések után a részt vevő szakkönyvtárakban is megindul a közös módszer szerinti katalogizálási munka.

A munka megkezdése óta megváltozott a résztvevő könyvtárak helyzete. A BME már megkezdte saját integrált könyvtári rendszerének kiépítését, beszerelve a szükséges technikai berendezéseket és a szoftvert. A többi egyetemi könyvtár is a mai, az egyetemi infrastruktúraépítést támogató korban, törekszik saját gépi rendszerének megteremtésére.

Ebben az új helyzetben megoldásra vár a saját integrált rendszer és a távoli adatbázishoz kötődő osztott katalogizálás célszerű együttműködési formájának a kialakítása. Az osztott katalógus előnyei olyan jelentősek, hogy ez az együttműködés látszik a jó megoldásnak.

Az MTA Könyvtára

Az MTA Könyvtára az OSZK fejlesztéséhez kapcsolódva a DOBIS-LIBIS program alkalmazásával kezdte meg a gépesítést. A választás indokoltnak tűnt, mert az együttműködés biztosíthatta a jelentős hazai fejlesztést igénylő vállalkozáshoz a háttérrel.

Az üzembe állítás során azonban megjelentek a nehézségek. A tervek szerint 1992-re a rendszernek már működnie kellene. A DOBIS-LIBIS saját feladatokra való adaptálása az MTAK feladata volt, az OSZK-beli fejlesztés elsősorban a nemzeti könyvtár számára készült, az nem oldhatta meg a helyi adaptálás gondjait. Integrált könyvtári rendszerként való üzembe állítása nem történt meg. Az elmúlt időszakban az országban megjelent újabb integrált szoftverek kényelmesebb és elegánsabb megoldásokat kínálnak.

A könyvtár vezetése a gépesítés megtorpanásából a kiutat egy könnyebben beindítható, a feladathoz jobban igazodó másik szoftverben keresi. Így várhatóan az MTA Könyvtára lesz a dinamikusán tért hódító ALEPH program második hazai alkalmazója.

Egyetemek, főiskolák

A hazai felsőoktatásban a fő fejlesztési elv ma a *felzárkózás* az európai és világszínvonalhoz. Az elmaradás egyik fontos eleme éppen az információs infrastruktúra elmaradottsága. A felzárkóztatást több fejlesztési program (FEFA, PHARE, OMFB, IIFP és MTA, világbanki hitelprogramok) támogatják. Ezek messze meghaladják a szokásos fejlesztési lehetőségeket, így bizvást remélhető, hogy az egyetemi, főiskolai könyvtárak is számottevő támogatásra számíthatnak.

Az egyetemeken a központi könyvtárat általában további kisebb könyvtárak (kari, tanszéki könyvtárak) hálózata egészíti ki. Emellett az utóbbi időben az egyetemi struktúrákban integrációs folyamatok is megjelentek (Universitasok kialakulása, többkarú tudományegyetemek alakulása stb.).

Az egyetemi, főiskolai könyvtárak gépesítési feladatát e két tendencia együtt szabja meg. Bár az egyetemi könyvtárakban még nem jelent meg kényszerítő erővel ezek hatása, de az átalakulás szükségességét már hangsúlyozzák a fejlesztési tervek.

Gépesítési eredmények a legtöbb egyetem és főiskola nagykönyvtárában vannak, bár a géppark és a megoldások is nagyon különböznek. Általában PC-kategóriájú gépeken, többnyire lokális hálózatban építenek pár ezer tételű adattárakat. Ebben a körben a MicroSIS szoftver meglehetősen elterjedt. Az IIF-hálózat révén szinte mindenütt eléri a hazai és nemzetközi adatbázisokat.

A fejlett könyvtári és informatikai szolgáltatások használatának szintje azonban messze elmarad a nyugati normáktól. A kutatók, tanárok még hozzáférnek a hálózatokhoz, de ahol a diákok számára is megnyitották ezeket a lehetőségeket, gyakran le kellett ezt tiltani. Az oktatásban a modern informatikai ismeretek kevés szerepet kapnak, a gépi technika gyakorlati használata ma nem tipikus.

A célok világosak:

- ▶ a szolgáltatások közelítsék meg az európai egyetemeken megszokott szintet,
- ▶ az egyetemi könyvtárak állományukkal váljanak részévé a hazai, illetve a nemzetközi tudományos információs hálózatoknak,
- ▶ a szolgáltatásokat biztosítsák a lokális, egyetemi, és a külső felhasználói kör számára is.

Láthatóan olyan integrált könyvtári rendszer iránt fogalmazódik meg az igény, amely a nagy, központi könyvtárba telepíti a tájékoztatás és könyvtári munka minden modulját. Köréje szerveződnek a tanszéki könyvtári lokális hálózatok a funkcióikkal, saját részben már ma is meglévő, kiépült hálózatokkal és gépeikkel. Az integrált rendszer (katalógus- és kölcsönzési rendszer) mindenkit összekötő eleme az OPAC (online olvasói katalógus), a rendszer központi erőforrásait (adattárak, CD-ROM stb.) pedig bárki használhatja.

Az egyetemi szinten, esetenként "universitas szinten" integrált rendszer többszintű megvalósítást kíván: a központi géphez nemcsak terminálok csatlá-

koznak, hanem nagy sebességű lokális hálózatok (pl. tanszéki számítógépek helyi hálózatba kötve), illetve távoli felhasználók csomagkapcsolt vagy más távközlési postai csatlakozással. Az osztott katalógus építése egyetemen belül természetes követelmény, a megfelelő szintű szabványosítás fontossága nem vitatott; a hagyományos technológia mellett sem volt az.

Ebben a kategóriában más szoftverekre van szükség, mint amelyek eddig az egyetemeken voltak. A megfelelő megoldás kiválasztása még többnyire hátra van. A Budapesti Műszaki Egyetem volt az első, amely döntött ebben a kérdésben, kiválasztva az ALEPH integrált könyvtári programcsomagot. A program üzembe állítása is megtörtént az egyetem VAX gépén. Figyelemre méltó eredmény, hogy a bevezetés nem nulláról indult, mert áttöltötték a korábban ISIS-ben feldolgozott könyveket, disszertációkat, folyóiratokat (mintegy 50 000 rekord).

Korábban vita folyt arról, hogy azonos szoftvert kell-e mindenütt alkalmazni. Ma már általános a vélemény, hogy korszerű eszközök használata esetén a szabványok biztosítják a rendszerek összekapcsolhatóságát. Így nem szükséges azonos rendszer alkalmazása ahhoz, hogy egy felhasználó kényelmesen elérhessen minden adatbázist. Természetesen az azonos megoldással dolgozók egymáshoz közelebb is állnak, sok segítséget kaphatnak egymástól. A képzés és segédletek kialakítása is csoportba fogja a közös rendszert alkalmazókat, így a közös program előnyei nyilvánvalók.

Az elmúlt fél évben több egymással versenyző nyugati szoftver jelent meg, amely éppen ennek az alkalmazói körnek kínál megoldást (TINLIB, CARLYLE, VTLS stb.).

Közművelődési hálózat

A megyei és városi könyvtárak hálózatában is előzményei vannak a gépesítésnek. Az alkalmazott számítógép ebben a körben a PC, illetve az utóbbi években egyre inkább a PC-re épülő lokális hálózatok. Kiterjedten alkalmazzák a beszerezhető *hazai adattárakat* is (PRESSDOK, KARTOTÉK stb.). A könyvtárak állomány-nyilvántartási és kölcsönzési feladatainak támogatására többfajta program terjedt el. Az együttműködés ebben a körben is rendkívül fontos, hiszen a gépesítéstől várt eredmények csak akkor érhetőek el, ha a helyi alkalmazás erősen építhet a központi gépi szolgáltatásokra. Bár a bibliográfiai tételek átvétele még ma is csak vágy, a szoftver egységesítésében előrelépés történt.

A fejlesztések összehangolásában már többéves múltja van a hálózat érdekképviseletét is végző *Könyvtári Egyesülésnek* (tagjai a megyei könyvtárak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Idegennyelvű Könyvtár és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ). Kezdeményezésükre készült el a békéscsabai *kölcsönzés-nyilvántartó*, később az ehhez kapcsolódó *állomány-ellenőrző program*, majd a *TEXTAR* szöveges adatbázis-kezelő rendszer. Ezt a

programot a hálózat rendelkezésére bocsátották, majd ösztönzésükre készült el a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban az 1964–1989 közötti hazai könyvek számítógépes adattára az *Új Könyvek* kiadvány füzetei alapján. Az egyesülés hasznos tevékenységét érzékeltetik a hálózat számára történt kedvezményes másoló-, telefaxvásárlások is.

A tavalyi évben a Kulturális Alap pályázatán nyert összegből gondos kiválasztás és mérlegelés után kiválasztották a preferált megoldást. Ajánlatot kértek több hazai és egy akkor már itthon is megjelent külföldi szoftvercétgtől. A választás végül a korábban már általuk fejlesztett TEXTAR program hálózati változatára, a *TEXTLIB* programcsomagra esett. A mérlegeléshez kikérték a KSZTB szakértői véleményét is. A pályázaton nyert összegből a szakértői véleményre hallgatva a fejlesztés támogatásán túl elkülönítettek egy részt a kör számára fontos adatbázis, a hazai kiadású könyvek kurrens gépi adattárának támogatására is. A témában megkeresték már a szóba jöhető kivitelezőket (FSZEK, és természetesen az OSZK).

A megyei és városi könyvtárak géppel való ellátása részben az egyesülés segítségével, részben saját kezdeményezésre folyik. Pályázatok és az önkormányzati támogatások elnyerése az egyik lehetőség. Mialatt a szoftver kifejlesztése folyik, az üzleti konstrukció alapján a városi könyvtárak is rendkívül kedvezményesen megkaphatják a nem hálózatos programot, amellyel egy gépen megkezdhetik a betanulást, a munkát. Az egyetlen PC már önmagában is nagy lépést jelent. Megteremt a lehetőséget az alábbiakra:

- ▶ vásárolt adattárakra épülő szolgáltatás,
- ▶ CD-ROM szolgáltatás (CD-meghajtóval kiegészítve),
- ▶ szolgáltatás távoli adatbázisokból (IIF-kapcsolattal),
- ▶ regionális hatókörű gépi szolgáltatás (ha öt lehet hívni modemmell – lásd a zalai könyvtár példáját),
- ▶ helyi adattár építése,
- ▶ kölcsönzési rendszer kialakítása,
- ▶ felkészülés a hálózatos, több munkahelyes alkalmazásokra.

A továbblépést az jelenti, amikor több munkahely alkalmazásra nyílik lehetőség. A munkahelyek lokális hálózatba kapcsolva, megnövelt központi tárolóval ellátva, a megfelelő szoftver alkalmazásával integrált könyvtári rendszer kialakítását teszik lehetővé. Természetesen ennek igazán eredményes működése már feltételezi a masszív központi szolgáltatások meglétét. Az érdemi előrelépés csak a fejlesztés és a szolgáltatások beindításának összehangolásával érhető el ezen a területen is, csakúgy, mint a könyvtári hálózat szinte minden szintjén.

Az infrastruktúra

A számítógépes hálózatok infrastruktúrája eddig – minden eredmény ellenére – nehézkesen alakult

ki, de bizvást mondhatjuk, hogy nagy változás előtt áll. Az IIF program volt az, amely az elmúlt években megalapozta a gépi információcsere technikai és szervezeti alapjait. Eredményei szakmai körben jól ismertek, de a rövid összefoglalás nem haszontalan.

Az IIF (1986–1990)

1986 és 1990 között az MTA és az OMFB létrehozta a kutató-fejlesztő és egyetemi oktatóközösség számára az alapvető hálózati szolgáltatásokat. E program keretében 160 kutató-fejlesztő szervezet, felsőoktatási intézmény, illetve közgyűjtemény kapott IIF-végpontot. Ezek túlnyomó többsége (91%-a) egyszerű végpont egy-egy terminállal, a lokális hálózat bekapcsolása a rendszerbe ma még ritkaságszámba megy. Így egy intézményen belül csak néhány kutató, oktató fér hozzá a szolgáltatásokhoz. Diákok csak nagyon kis mértékben használják ma még. Persze a technikai korlátok mellett itt az üzemelési költségeket is figyelembe kell venni, amelyek a jövőben az X.25 hálózat esetében is esetleg tetemesek lehetnek. Az átvitel sebessége 2400–9600 bit/s.

Az IIFP (1991–1993)

Az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program a megváltozott politikai helyzetből adódó új nemzetközi kapcsolódási és együttműködési lehetőségekre és kötelezettségekre hivatkozva indította merészebb célkitűzésekkel a továbbfejlesztést az 1991–1993-as időszakra. A célkitűzések között a külvilág felé egységes fellépés és a nyugati támogatások, alapítványok hatékony kihasználása együtt szerepel.

A program kapcsolódik a jelenlegi eredményekhez. Tovább bővíti a csomagkapcsolt hálózatot, lehetővé téve a közvetlen, vagy bérelt postai vonalak mellett a magán csomagkapcsolt hálózatok kialakítását és kapcsolódását is.

A program hazai és külföldi forrásokra épít. A tervezett hazai forrásokat az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap), az OMFB, az MTA és a MKM biztosítja.

Felsőoktatási és közgyűjteményi információs infrastruktúra

A tudományos kutatás és műszaki fejlesztés támogatására szolgáló IIF programhoz kapcsolódva az MKM irányításával hasonló program kidolgozása folyik a felsőoktatás és a közgyűjtemények információs infrastruktúrájának fejlesztésére. A programot világbanki kölcsönből, a PHARE programból, illetve tárcaszintű támogatásból, és az erre szervezendő alapítványi összegekből tervezik megvalósítani.

A fejlesztések eredményeképpen tervezett számítógépes környezet imponáló. Legfontosabb jellemzőit érdemes összefoglalni:

- ▶ A nagyobb egyetemi városokban az egyetemeket és a közgyűjteményeket korszerű, nagy sebességű városi gerincvezeték köti össze (Budapesten fénykábel), mely hálózathoz a városon belül mások is csatlakozhatnak.
- ▶ A nagyobb egyetemi városokban regionális központok működnek majd, melyek
 - üzemeltetik a régió fő erőforrásait,
 - körzeti csomóponti funkciókat látnak el az elektronikus levelezésben, adatátvitelben,
 - koordinálják a fejlesztéseket.
- ▶ Az egyetemeken és főiskolákon a személyi számítógépek száma eléri a 6000-et, ami biztosítja a hallgatók megfelelő géphasználatát (heti 2–4 óra, az informatikai területen heti 10 óra).
- ▶ A felsőoktatási intézményekben kutatási célra használt személyi számítógépek száma 8000 körül lesz.
- ▶ Az egyetemi könyvtárakban mintegy 900 számítógép lesz, ami európai normák szerinti adatbázis-hozzáférést biztosít a diákoknak.
- ▶ A személyi számítógépek 80–90%-a lokális hálózatban lesz használatos, ezzel lehetővé téve
 - a háttértárak, CD-ROM stb. közös használatát,
 - a hazai és külföldi adatbázisokhoz való több munkahelyes hozzáférést.

Összegzés

Röviden áttekintve a könyvtárgépesítési munkákat, és behelyezve őket abba a képbe, amely a fejlesztési tervekben kirajzolódik, nem nehéz felismerni a fejlődés fő vonalát. Pár éven belül kiépül az országban a postai kommunikációs hálózat, amely elér minden komolyabb intézményt, céget, melynek információs szolgáltatásait természetes módon veszi igénybe kutató, oktató, egyetemi hallgató éppúgy, mint az egyszerű informálódó, sok esetben nem is tudva, milyen technikát mozgósít közben.

A könyvtárak világában a következő években beérnek a korábban megkezdett munkák, feltéve, ha valami rosszul értelmezett spórolás nem pusztít el közülük olyant is, ami pedig fontos lenne. Mellette persze meg kell tanulnunk néhány dolgot, ami a megváltozott világban segíthet a szándékok és törekvések összehangolásában.

Irodalom

- Egyetemi könyvtárak középtávú fejlesztési koncepciója. 1992. Belső anyag.
- A magyar felsőoktatási és közgyűjteményi információs infrastruktúra fejlesztésének koncepciója és feladatterve. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1992. Belső anyag.
- A műszaki könyvtárak osztott katalogizálási rendszere. OMIKK, 1991. Belső anyag.
- BERKE B.-né: A Magyar Nemzeti Bibliográfia (Könyvek bibliográfiája) a NEKTÁR-ban. = Könyvtári Levelező/lap, 1991. 10. sz.

LEBOVITS I.– LÉCESNÉ MESTERHÁZI N.M.: ALEPH, integrált számítógépes könyvtári rendszer a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában. = Könyvtári Levelező/lap, 1991. 10. sz.

BAKONYI G.: Szakértői vélemény a ALEPH alkalmazási lehetőségéről a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. 1991. Belső anyag.

FEJŐS L.: A megyei könyvtárigazgatók a TextLib mellett döntöttek, és központi szolgáltatást támogatnak. = Könyvtári Levelező/lap, 1991. 10. sz.

HEGEDŰS P.– JESZENSZKY E.– SZÜCS E.: Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépesítéséről. = Könyvtári Figyelő, 36. köt. 3– 4. sz. 1990. p. 185– 192.

Beérkezett: 1992. IV. 27-én.

Örömmel értesítjük, hogy elkészült a

KÖNYVTÁRI ÉS TÁJÉKOZTATÁSI TÉZAURUSZ

új kiadása.

A könyvtár- és tájékoztatótudomány szókincsének java részét felölelő gazdag szótár, amely 1150 deskriptorcikket, betűrendes és szakrendi mutatót tartalmaz, mindazoknak hasznos,

- akik saját könyvtárosi munkájukban tájékozottak szeretnének lenni
- oktatnak
- tanulnak
- a MANCI adatbázisban keresnek szakirodalmat
- a MAKSZAB-ot, Könyvtári Figyelőt rendszeresen olvassák

Megfelelő számú jelentkezés esetén a tézaurusz kötetben A/4-es formában 134 oldalon lesz hozzáférhető 600 Ft-os tervezett áron.

Ezúton szeretnénk tájékozódni arról, hogy szakterületünkön mekkora érdeklődés mutatkozik kiadványunk iránt.

Kérjük, hogy telefonon, szóban vagy írásban jelezze esetleges igényét.

Cím: Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest

Budavári Palota F. ép.

1827